

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡ. ΕΜΜ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

ΕΤΟΣ 36ον (1956)
ΤΟΜΟΣ 36ος

ΤΕΥΧΟΣ Γ'.
ΙΟΥΛΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

Υπό ΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Είναι αναντίρρητον ότι εις ὅλας τὰς ἱστορικὰς κοινωνίας ἡ περιουσία ἔχει μεγάλην σημασίαν. Εἶναι δὲ καὶ γνωστὸν ἐπίσης ὅτι ἡ περιουσία ἀποκτᾶται κατ' ἀρχὴν διὰ ἐργασίας. Τὸ λογικὸν συμπέρασμα θὰ ἦτο ὅτι ἡ ἐργασία, ὡς τρόπος πρὸς ἀπόκτησιν περιουσίας, ἐκτιμᾶται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, ὅπως πρέπει. Καὶ ὅμως αὐτὸ δὲν συμβαίνει· οἱ ἄνθρωποι καὶ ἡ κοινωνία δὲν ἐξετίμησαν τὴν ἐργασίαν, τὸν βασικὸν αὐτὸν τρόπον πρὸς παραγωγὴν περιουσίας, ποτὲ ἐξ ἴσου μὲ τὴν περιουσίαν. Ποῖα ἄραγε τὰ αἷτια ;

Πρῶτα - πρῶτα τονίζω, ὅτι ἡ συνηθισμένη ἰδέα, ἐργασία εἶναι μέσον (ὁ τρόπος) πρὸς ἰκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν (εἴτε ὕλικῶν εἴτε πνευματικῶν), δὲν εἶναι κατὰ πάντα ὀρθή, ἢ τοῦλάχιστον πρέπει νὰ νοηθῆ ὀρθά. Ἡ ἐργασία, ἐργασία εἶναι κατ' ἀρχὴν καὶ ψυχολογικῶς καὶ βιολογικῶς ἡ ἰδία σκοπὸς αὐτῆς αὐτῆς : ἐργασία εἶναι κατ' ἀρχὴν δρασίς, ἐκδηλώσεις (ἐκχειρίσεις) ἐσωτερικῆς τάσεως πρὸς δράσιν, δηλαδή ἐκδηλώσεις μιᾶς ἐντὸς τοῦ ἀτόμου (ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ζώου) συναθροισθεΐσης ἐνεργείας. Μόνον ἀναλόγως τῆς μορφῆς, τοῦ εἴδους τῆς ἐξωτερικεύσεως τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, διαφέρει (θὰ διέφερε φυσικῶς) καὶ ἡ δράσις τῶν ἀνθρώπων καὶ ὄχι κατ' ἀρχήν. Ἡ συναθροισθεΐσα, ἢ συσσωρευθεΐσα ἐνέργεια ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δυνατόν νὰ ἐκδηλωθῆ εἰς τὸ παιγνίδι (αὐτὸ δὲ καὶ εἰς τὰ ζῶα), εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ δοθῆ εἰς μίαν ἰδέαν μίαν μορφή, εἰς ἔρευναν πρὸς γνῶσιν, καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς (τοῦ βίου). Δηλαδή : παιγνίδι (οἰουδήποτε εἴδους, καὶ Sport), τέχνη (καλλιτεχνία), ἐπιστήμη καὶ δράσις (ἐργασία) πρὸς συντήρησιν τῆς ζωῆς (τοῦ βίου) δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν διάφορα πράγματα. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι οὕτως εἰπεῖν μίαν συσκευὴν, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται μίαν συσσωρευθεΐσαν ἐνέργειαν, ἢ ὁποία ἐκδηλώνεται κατὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τρόπον.

«Ἐργασία» ἔχει λοιπὸν κατ' ἀρχὴν βιολογικὴν σημασίαν, εἰ-

ναι ἐκδηλώσεις ὀρμῆς (ἐσωτερικῆς) πρὸς δρᾶσιν. Καὶ ὅμως ἐχωρίσθησαν ἐντὸς τῆς κοινωνίας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ εἶδη τῆς φυσικῆς αὐτῆς ἐνεργείας εἰς ἀνώτερα καὶ κατώτερα καὶ μάλιστα τὸ εἶδος ὡς ἐργασία πρὸς συντήρησιν τῆς ζωῆς (τοῦ βίου) ἔλαβε κατωτέραν καὶ μάλιστα καὶ περιφρονητικὴν σημασίαν (ἀξίαν).

Ἴδου μὲ ὀλίγας λέξεις ἢ ἐξέλιξις τῆς ἀξιολογίας αὐτῆς.

Κατ' ἀρχὰς κατενέμετο ἡ ἐργασία διὰ τὰς βιοτικὰς ἀνάγκας φυσικώτατα μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀναλόγως τῶν φυσικῶν διαφορῶν καὶ ἀναλόγως τῆς ἀπαιτουμένης ὀράσεως, ἥλλαξεν ὅμως τὸ σύστημα αὐτὸ ἀμέσως καθ' ὅσον ἡ γυναῖκα ἦτο τὸ ἀδύνατον μέρος, π. χ. ἡ ἀλιεῖα εἰς τὴν γῆν τοῦ πυρὸς (Ἰνδιανοὶ) ἦτο ἀρχικῶς ἀνδρική ἐργασία, ἀλλὰ ἦτο καὶ ἐπικίνδυνος, οἱ ἄνδρες λοιπὸν τὴν ἐπεφόρτωσαν εἰς τὰς γυναῖκας, ἐπεφορτώθη δὲ ἡ γυναῖκα παντοῦ μὲ ἐργασίας, ἀρχικῶς μὴ ἰδικᾶς τῆς, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνδρας ἔπρεπε νὰ παρίσταται ἔτοιμος πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἐργαζομένου, ἐν πρώτοις ἀκριβῶς τῆς γυναικός. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ χωρίζεται ἡ ἐργασία καὶ ἀναλόγως τῶν πολεμικῶν κατακτήσεων, οἱ κατακτῆταιί, θέλοντες νὰ εἶναι πάντοτε ἔτοιμοι ἠνάγκασαν τοὺς κατακτηθέντας εἰς τὰς ἐργασίας διὰ τὴν διατήρησιν τῆς καθημερινῆς ζωῆς των, π. χ. ἡ κοινὴ ἐργασία (διατροφή) ἐπεδλήθη ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας εἰς τοὺς Εἰλωτας καὶ τοὺς Περιοίκους καὶ τὸ ἴδιο συνέβη καὶ παντοῦ κατὰ τὰς κατακτήσεις. Αὐτὸ δὲν εἶχεν ἀρχίσει νὰ συμβαίνει, νὰ ἐξασκῆται, ἤδη καὶ κατὰ τὴν γένεσιν τῶν κοινωνικῶν φυλῶν (ἀκόμη καὶ γενῶν) ἀναλόγως τῆς σημασίας των διὰ τὸ ὅλον (1). Δηλαδή γενικῶς : μετὰ τὴν πρώτην φυσικὴν κατάστασιν ἐνεργείας («ἐργασίας») διὰ τὸν βίον (τὴν ζωὴν, διὰ τὸ ζῆν) ἐπιβάλλεται ἡ ἐνέργεια αὐτὴ (ἡ ἐργασία πρὸς τὸ ζῆν) ἀπὸ διαφόρους λόγους εἰς τὸν ἀσθενέστερον καὶ τοιουτοτρόπως λαμβάνει καὶ ἡ «ἐργασία» αὐτὴ ἀξιολογικῶς κατωτέραν σημασίαν καὶ μάλιστα καὶ περιφρονητικὴν, ἔπειτα καὶ γενικῶς πᾶσα ἐργασία τοῦ κοινωνικῶς κατωτέρου ἀξιολογεῖται ὡς κατωτέρα. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι π. χ. εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀκόμη καὶ ἡ ἰατρικὴ καὶ ἡ καλλιτεχνία, ἐφ' ὅσον ἀκριβῶς ἰατροὶ καὶ καλλιτέχνη ἀνήκον εἰς τὰ κατώτερα στρώματα, ἔθεωροῦντο ἀπὸ τοὺς Εὐπατρίδας ὡς κατώτεροι καὶ κατώτεροι ἐργασίαι.

Νὰ μὴ νομίσῃ δὲ κανεὶς ὅτι εἰς τὰς ἀξιολογίας αὐτὰς συνετέλεσαν κάπως καὶ ἄλλαι αἰτίαι, π.χ. πρὸ πάντων ἡ νωθρότης Νωθρὸς εἶναι αὐτὸς ἢ ἐκείνος, δηλαδή ἄτομα ἰδιαιτέρα, νωθρότης εἶναι ἡ κατάστασις ὅτι ἐντὸς τοῦ ἀτόμου δὲν γίνεται συσώρευσις ἐνεργείας, περὶ λαῶν προκειμένου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνεται λόγος περὶ νωθρότητος ἢ τὸ πολὺ (καὶ τοῦτο πάλιν ὡς σχετικότης) περὶ νωθρότητος ἐνὸς λαοῦ ἀπέναντι τῆς ἐνεργητικότητος ἐνὸς

(1) Πρβλ. καὶ Ratzel, Völkerkunde I. σελ. 81.

ἄλλου : οἱ Σπαρτιᾶται ἐγυμνάζοντο ὅλην τὴν ἡμέραν δὲν ἐπέβαλον λοιπὸν τὴν βιοτικὴν ἐργασίαν εἰς τοὺς Εἰλωτας καὶ τοὺς Περιόικους ἐκ νωθρότητος. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι κάμνουν τὰς μεγαλυτέρας προσπαθείας π. χ. διὰ νὰ κατασκευάσουν μὲ ἀτελέστατα ἐργαλεῖα ἓνα σκαφος, (π. χ. οἱ φυσικοὶ λαοί), οἱ ὅποιοι λοιπὸν δὲν εἶναι δυνατὸν καθόλου νὰ θεωροῦνται ὡς νωθοί, φυγόπονοι, μισοῦν τὴν ἐργασίαν, συμπεριφέρονται ὡς νωθοί, φυγόπονοι, ὅταν οἱ Εὐρωπαῖοι τοὺς ἀναγκάζουν νὰ ἐργασθῶν. Τὸ ἀπλούστερον παράδειγμα παρουσιάζουν τὰ παιδιὰ μας : Τρέχουν, κάμνουν, δείχνουν ὅλην τὴν ἡμέραν (τὸ λέγομεν «παίζου»), ἀκόμη δὲ καὶ προσπαθοῦν ἀκούραστα νὰ κατασκευάσουν κάτι τῆς ιδέας των, ἀκούραστα, δὲν αἰσθάνονται τὴν κόουρασιν· κουράζεται ὅμως τὸ παιδί ἀμέσως ὅταν τὸ πιάνει ἀπ' τὸ χέρι του καὶ «φρόνιμα» περπατεῖ μαζὺ σου.

Γενικῶς λοιπὸν μὲ τὴν διάκρισιν τῆς κοινωνίας εἰς ἀνώτερα καὶ κατώτερα στρώματα, ἡ ἐργασία λαμβάνει τὴν ἀξίαν τοῦ ἐξασκοῦντος αὐτὴν στρώματος, καθ' ὅσον μάλιστα ἡ κοινὴ ἐργασία (π. χ. ἡ πρὸς διατροφήν) εἶχεν ἐπιβληθεῖ εἰς αὐτό, καὶ δὲν ἐλαμβάνετο λοιπὸν ὑπ' ὄψιν ἢ τυχὸν ἀντικειμενικὴ ἀξία αὐτῆς. Εἶναι ἡ ἐκτίμησις τοῦ ἐργαζομένου καὶ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν μίᾳ ἴσως ἀντικειμενικῆ ἀξία τῆς ἐργασίας πρὸς ἀνύψωσιν καὶ τοῦ ἐργαζομένου.

Εἶναι βέβαια γεγονὸς ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἐπλούτισαν καὶ πολλοὶ ἀπὸ τὰ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα ἐκτελοῦντες ἀξιολογικῶς κατωτέραν λεγομένην ἐργασίαν. Ὁ δὲ πλοῦτος ἐπεβλήθη ἐξ ἑαυτοῦ καὶ «ἔμιξε γένος», ὅπως λέγει ὁ Ἡσίοδος. Δηλαδή : οἱ κοινωνικῶς ἀνώτεροι θεωρούμενοι (εἰς ἀνώτερα στρώματα ἀνήκοντες) ἤρχισαν νὰ συνάπτουν γάμον μὲ ἄνδρας ἢ γυναῖκας κατωτέρων λεγομένων στρωμάτων. Ἡ κοινωνία διηρέθη λοιπὸν τώρα κυρίως (σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἀποκλειστικῶς) εἰς πλουσίους καὶ πτωχοὺς διαφόρων βαθμῶν. Μὲ τὴν κατάστασιν δὲ αὐτὴν ἤρχισε καὶ ἡ ἐκτίμησις τῆς πλουτοπαραγωγῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ἐκτελοῦντος αὐτὴν. Ἀλλὰ οὕτε ἡ πρὶν πολεμικὴ ἀνωτερότης ἦτο ἐξ ἀνάγκης κατὰ πάντα καὶ πνευματικὴ, ψυχικὴ ἀνωτερότης, οὕτε καὶ ὁ πλοῦτος εἶναι ἀπόδειξις πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ἀνωτερότητος, καθ' ὅσον μάλιστα καὶ ὁ πλοῦτος μεταδίδεται κληρονομικῶς (ὅπως καὶ πρὶν ἢ διαστρωμάτωσις διὰ πολεμικῆς ἀνωτερότητος).

Γενικῶς λοιπὸν : ἡ κατωτέρα καὶ περιφρονητικὴ σημασία, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ ἐργασία καὶ μάλιστα ἡ ἐργασία πρὸς τὸ ζῆν ἔχει ὡς αἰτίαν τὸν κοινωνικὸν καταναγκασμὸν πρὸς ἐργασίαν. Τὴν διάκρισιν τῆς κοινωνίας εἰς ἀνωτέρους, οἱ ὅποιοι ἐπιβάλλουν τὴν ἐργασίαν, ἀποφεύγουν οἱ ἴδιοι (κατ' ἀρχὴν) πᾶσαν ἐργασίαν, καὶ εἰς κατωτέρους, οἱ ὅποιοι ἐργάζονται (κυρίως) διὰ τοὺς ἀνωτέρους.

Ἡ ἐργασία ὅμως, ἐννοεῖται ὡς ἐργασία πρὸς τὸ ζῆν, θεωρεῖται «ἐξευτε-

λιστική» καὶ ἀπὸ τὸν ἐκτελοῦντα αὐτὴν καὶ ὁ ἐρευγῶν βαθύτερα τὴν διαίρεσιν τῆς κοινωνίας εἰς διαστρωματώσεις, παλαιότερα διὰ πολεμικῆς κατακτητικῆς καὶ ἔπειτα διὰ πλουτιστικῆς ἰκανότητος, εὐρίσκει, ἐφ' ὅσον ἀντικειμενικὸς ἐρευνητῆς, εὐκόλως τὰς αἰτίας. Ὅστις νομίζει ὅτι ἡ στρατιωτικὴ κατακτητικὴ ἢ ἡ διὰ πλούτου ἀνωτερότης εἶναι πραγματικὴ πνευματικὴ καὶ γενικῶς ψυχικὴ ἀνωτερότης, ἄς λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός τῆς ἀνθρώπινης ἐξελίξεως ὅτι (διὰ γὰρ ὁμιλῶ μὲ παραδείγματα) ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐξέλιξις ὀφείλεται ὄχι εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, ἀλλὰ εἰς τοὺς Ἴωνας - Ἀθηναίους καὶ ἐδῶ ὄχι εἰς τοὺς Εὐπατρίδας, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀπὸ κατώτερα στρώματα καὶ ὅτι εἰς ὅλας τὰς νεωτέρας κοινωνίας (κράτη) οἱ διαπρέψαντες ἄνδρες τοῦ πνεύματος (ἐπιστήμονες, ποιηταί, καλλιτέχναι) κατάγονται (στατιστικῶς) σχεδὸν 90 % ἀπὸ μεσαία καὶ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα. Δηλαδή ἀπόγονοι παλαιῶν ἀνωτέρων πολεμικῶν καὶ νεωτέρων πλουτοκρατικῶν στρωμάτων δὲν εἶναι ἀαγκαίως καὶ πνευματικῶς ἀνώτεροι, ὅπως καὶ ἡ κατακτητικὴ πολεμικὴ καὶ ἔπειτα καὶ ἡ πλουτιστικὴ ἰκανότης δὲν ἦσαν κατ' ἀνάγκην καὶ ἀνώτεροι πνευματικαὶ ἰκανότητες. Ὡστε ὁ μὴ κεννηθεὶς (π.χ.) «Εὐπατρίδης» ἢ νεωστὶ ὁ μὴ γεννηθεὶς πλούσιος εἶναι δυνατὸν γὰρ εἶναι καὶ εἶναι πνευματικῶς (διανοητικῶς) καὶ ψυχικῶς (συναίσθηματικῶς) ἀνώτερος τοῦ «Εὐπατρίδου» καὶ τοῦ πλουσίου, δὲν ἔχει ὅμως τὰ μέσα διὰ γὰρ ἀναπτυχθῆ καὶ ἐκτελεῖ λοιπὸν ἐργασίαν «γὰρ τὸ καθημερινὸ ψωμί» του, ἐργάζεται λοιπὸν παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν κλίσιν καὶ ὁρμὴν του καὶ ἔχει τὸ συναίσθημα ἐξευτελισμοῦ καὶ τῆς ἐργασίας του τῆς βιοποριστικῆς ὡς ἐξευτελιστικῆς. Δὲν εἶναι ζήτημα ὅτι καὶ ἀπὸ τὰ πτωχότατα στρώματα ἀνεδείχθησαν μ' ὅλα ταῦτα ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος· αὐτοὶ ἦσαν καὶ εἶναι οἱ μεγαλοφυεῖς, τίς οἶδε ὅμως πόσοι ἄλλοι σχεδὸν ὅμοιοί των καὶ πόσα ἄλλα κοινὰ ἀνώτερα πνεύματα χάνονται, θρηγοῦν ὑπὸ τὴν καταναγκαστικὴν «συκχαμερὴν» βιοπάλην, τὴν ἐργασίαν «γὰρ τὸ ψωμί», ἐνῶ ὅμοια καὶ κατώτερα πνεύματα διὰ τοῦ πλούτου των προχωροῦν καὶ θεωροῦνται ὡς ἐκ τῆς κοινωνικῆς των θέσεως καὶ ὡς ἀνώτεροι ἄνθρωποι.

Τὶ συνέδη λοιπόν; Εἰς τὴν φυσικὴν θέσιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου (τοῦ ἀτόμου) καὶ τῆς ἐργασίας τοῦ ἤλθεν ἢ ἐκτίμησις τοῦ πλούτου τοῦ πλουτοπαραγωγοῦ τρόπου καὶ τοῦ πλουσίου, ἔνεκα δὲ τῆς ἐκτιμήσεως αὐτῆς, ἀνεπτύχθη πᾶν ὅτι ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἰδιαιτέρου ὄντος, πρὸς τὸ ὅποῖον κατὰ βάθος τείνει (ὁ ἄνθρωπος γὰρ λάβῃ ἀξίαν ἀνθρώπου!), ἀπαγορεύει : ἀνεπτύχθη τὸ ψεῦδος, ἡ κλοπὴ, ἡ ἀπάτη κτλ. γενικῶς ἡ κατεργαριά, ἡ παλιανθρωπία, διότι ἡ ἠθικὴ τάσις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ (ὁ ἄνθρωπος γὰρ λάβῃ ἀξίαν ἀνθρώπου!) ὑποκύπτει εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ὕλικου βίου, ὅπως αὐτὸς ἐξελιχθῆ (1) καὶ κατὰ συνέπειαν ἐχάθη καὶ ἡ φυ-

(1) Πρβλ. καὶ μελέτην μου εἰς «Ἀρχεῖον Οἶκον. καὶ Κοιν. Ἐπιστημῶν», Τεύχ. Β' 1955.

σική σημασία τῆς ἐργασίας ὡς ἐκδηλώσεως τῆς ἐσωτερικῆς ὀρμῆς πρὸς δράσιν (ἐργασίαν). Ἡ ἐξέλιξις τῆς κοινωνικῆς συμδιώσεως ἔλαθε, ὅσον ἀφορᾷ τὴν διατίμησιν τοῦ ἀνθρώπου (τὴν φυσικὴν διαστρωμάτωσιν τῆς κοινωνίας), ἀντιφυσικὴν κατεύθυνσιν, ἀντὶ ἀπεναντίας διὰ τῆς εἰς συνείδησιν ἐλθούσης ιδέας διὰ τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἀνθρώπος νὰ λάβῃ ἀξίαν ἀνθρώπου! (ἠ θ ι κ ῆ) νὰ ἠθικοποιηθῇ ἢ σχέσις συνυπαρχόντων ἀνθρώπων καὶ ἡ κοινωνία ν' ἀποτελέσῃ ἐν ὅλον πραγματικὸν συνιστάμενον ἀπὸ διαφόρους πνευματικὰς ἰδιοφυΐας, ἐκάστης εἰς τὴν ἀρμόζουσαν θέσιν της.

Ἡ ἠθικὴ αὐτὴ κοινωνικὴ διάταξις, κανονιζομένη διὰ τῆς ἀρχῆς «ὁ ἀνθρώπος νὰ λάβῃ ἀξίαν ἀνθρώπου (ὡς ἀνθρώπος)» θὰ ἦτο :

Ὡς βάσιν θὰ εἶχε τὸ «ἐν ᾧ ἐκλήθη ἕκαστος!» Εἶχε λοιπὸν δίκαιον ὁ Πλάτων ἀπαιτῶν : «κοινὰ τὰ τέκνα», μόνον μὲ τὴν διόρθωσιν : ὄχι ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετόν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἕκτον ἔτος, ἢ ἐπιρροή τῆς μητέρας κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡλικίας εἶναι μεγάλη, ἢ μητέρα εἶναι τὸ κύριον πρόσωπον διὰ τὸ παιδί, μόνον διὰ τῆς πατριαρχικῆς ἐπιβολῆς παρήχθη ὁ κοινωνικὸς θεσμὸς τῆς ὀνομασίας τῶν τέκνων διὰ τοῦ πατρός. Τὰ τέκνα λοιπὸν ἢ ἀνατρέφονται καὶ ν' ἀναπτύσσονται μετὰ τὸ ἕκτον ἔτος κ ο ι ν ὡ ς, ὅλα ὁμοῦ καὶ κρατικῶς χωρὶς διάκρισιν οἰκογενειακῆς λεγομένης καταγωγῆς καὶ μὲ δαπάνας κρατικὰς καὶ τουτουτρόπως οἱ ἐξελισσόμενοι ἀνθρώποι θὰ χωρίζονται φυσικῶς, ἀναλόγως τῆς φ υ σ ι ο λ ο γ ι κ ῆ ς τ ω ν π ν ε υ μ α τ ι κ ῆ ς ἰ δ ι ο φ υ ῖ α ς καὶ θὰ καταλαμβάνουν ἐντὸς τῆς κοινωνίας τὴν φυσικῶς δι' ἕκαστον οὕτως εἰπεῖν προωρισμένην θέσιν καὶ θὰ ἐκτελεῖ ἕκαστος τὴν δι' αὐτὸν προωρισμένην ἐργασίαν, «ἐν ᾧ ἐκλήθη ἕκαστος!» ἐννοεῖται ἠθικῶς ὄχι ὡς ἀνώτερα καὶ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα, ἀλλὰ ὅλοι μὲ κοινὴν οἰκονομικὴν βάσιν τῆς ζωῆς, μόνον ἐπιπροσθέτως τοῦ ὅ,τι ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρως διὰ τὰς ἀνάγκας ἐκάστης ἰδιοφυΐας, διὰ τὴν ἰδιαιτέραν ἐργασίαν της. Ἐντὸς τῆς τοιαύτης κοινωνικῆς διατάξεως, ἅς τὴν ὀνομάσω «συντροφικὴν», «σοσιαλιστικὴν», «κοινοβιοτικὴν», καὶ ἡ ἐργασία θὰ εἶναι ἡ φυσικὴ ἐνέργεια καὶ δράσις ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἀνάγκην (ὀρμὴν) χωρὶς πλουτοκρατικὰς ἐκτιμήσεις καὶ τάσεις καὶ ἡ κοινωνία θὰ ἐξελιχθῇ πράγματι εἰς ἰ δ ε ὡ δ η σ υ μ β ῖ ω σ ι ν ἄ ν θ ρ ὡ π ω ν (1).

(1) Πρβλ. Ἐλευθεροπούλου, Φιλοσοφία. Γενικὴ ἀπόψις τοῦ κόσμου ἢ κοσμοθεωρία.